

Mesnevîhan Ahmet Cevdet Paşa
(d. Lofça, 26 Mart 1823 / ö. İstanbul, 26 Mayıs 1895)

Mathnawî-khwān Ahmet Cevdet Pasha
(br. Lofça, March 26, 1823 / d. Istanbul, May 26, 1895)

Mustafa KARA*

Bazı insanlar hayatın bir alanında ömrünü tüketir. Bazı insanlar farklı alanlarda at koşturur. Bunların bir kısmı başarılı olur, hoş sada bırakır; eserleriyle, fikirleriyle, talebeleriyle yaşamaya devam eder. Bazıları hased, hırs ve şahsî menfaatleri sebebiyle nâhoş sadâlar bırakır. Sonra gelenler ise onların yapıp ettiklerini ibret nazarıyla okur ve kendi bakış açılarına göre değerlendirirler.

Ahmet Cevdet Paşa, XIX. yüzyılda Tanzimat döneminin tam ortasında çok farklı alanlarda hizmet veren, ilim, fikir, hukuk, maarif, tarih ve siyaset dünyasının en üst noktalarında hoş sadâlar bırakan şahsiyetlerden biridir. Bu cümlelerin, “hayatında hiç hata yapmamıştır” anlamına gelmediğini ilave etmeye gerek var mıdır?

Kısaca hayatının seyri şöyledir:

1823 yılında Bulgaristan/Lofça’da doğdu. Babasının adı İsmail Ağa, annesinin ise Ayşe Sümbül’dür. İlk hocası Lofça Müftüsü Hâfız Ömer Efendi’dir. Tanzimat’ın ilân edildiği yıl, tahsiline devam

etmek üzere İstanbul’a intikal etti ve ömür boyu Tanzimat’ın ideallerine bağlı kaldı. Medrese ilimleriyle beraber hesap, cebir, hendese gibi ilimleri de tahsil etti. Bu faaliyetleri devam ederken tasavvuf kültürüyle de yakından ilgilendi. Gençlik yıllarında Kuşadalı İbrahim Efendi’nin sohbet halkasına katıldı. Çarşamba Murat Molla Tekkesi Şeyhi Mehmet Murad Efendi’den *Mesnevî* okudu ve *Tezâkir*’de anlattığına göre- mesnevîhanlık icâzeti aldı. Paşa, o demleri, hayatının en tatlı günleri olarak yad etmekte ve söz konusu tekkenin “bayağı bir dârulfünûn gibi” çeşitli ilimlerin okunduğu bir mekân olduğunu ifade etmektedir. Arapça, Farsça, Fransızca ve Bulgarca bilmenin imkânlarını kullanarak şiir ve nesirdeki kabiliyetini geliştirdi. Yazdığı bazı şiirleri daha sonra beğenmediğini, gerekçeleriyle birlikte anlatmıştır.¹

Şu beyitler onundur:

Ger ye’s u humârın verecek ise sonunda

1 bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 40-Tetimme*, haz. Cavit Baysun, (Ankara: TTK Yayınları, 1967), 14, 22, 23.

* Prof. Dr.

Evvelce şikest olsun o peymâne-i ümmid

Uymaz zamane kimseye hakkıyla çaresiz
Lâkayd olup da gitmeli âdem uyarına

Hûbân-ı bî-vefâ gibi dehr-i desise-bâz
Nâz ehline niyâz eder ehl-i niyâza nâz

Üst kademelerde görev aldığında ‘ne oldum delisi’
olanlara ise şöyle sesleniyor:

Bezm-i meyde kusura bakma sakın
Âlem-i âb başka âlemdir
Mey-i ikbâli hazmeden amma
Meşrebimce sahih âdemdir²

Görevli olarak bulunduğu Mısır’da aşırı sıcaklar-
dan duyduğu rahatsızlığı İstanbul’a duyurmak için
demler redifli dokuz beyitlik gazeli kaleme almıştır:

Gelince yâda Cevdet, ağlarım sadr-ı
kerem-kârın
Der-i lutfunda ekdârı ferâmûş ettiğim demler³

Cevdet Paşa’nın ilk görevi (1844), Rumeli
Kazaskerliği’ne bağlı Premedi Kazası Kadılığı’dır.
Otuz yaşında iken (1853) Osmanlı Devleti’nin 1774-
1826 döneminin tarihini yazmakla görevlendiril-
miştir. Bu görev aynı zamanda *Târîh-i Cevdet* diye
meşhur olan on iki ciltlik eserin başlangıç noktası
olmuştur. Otuz yıl süren bu çalışmanın son hali
1891 yılında basılmıştır.⁴

1855 yılında, devletin vak’ânüvisi olarak görevlen-
dirilmiştir. On yıl devam eden bu görev de *Tezâkir*
diye bilinen eserinin kaleme alınmasına vesile
olmuştur. Bu eserde başka kaynaklarda bulunmayan
birçok konunun detaylarını bulmak mümkündür.
Eser, devlet çarkındaki aksaklıkları zaman zaman
kendine has üslûbuyla satırlara aktaran müellifin
biyografisi için de birinci elden bilgileri ihtiva
etmektedir. Bir anlamda hâtırat özelliği de taşıyan
eser, Mehmet Cavid Baysun tarafından yeni harfle-

re aktarılmış, 1953-1967 yılları arasında dört kitap
olarak Türk Tarih Kurumunca yayınlanmıştır.⁵

Ahmet Cevdet Paşa’nın, konu itibarıyla bu esere
yakın olan bir diğer kitabının adı ise *Ma’rûzat*’tır.
Eser, Sultan II. Abdülhamid Han’ın bizzat kendi-
sinden istediği 1839-1876 yılları arasındaki târihî/
siyâsî olayların, onun kalemiyle özeti niteliğindedir.
Sultan, yönetimde bulunduğu süre içinde bu eser
hep yanında olmuştur. Söz konusu kitap Yusuf
Halaçoğlu tarafından yeni harflere aktarılmıştır.⁶

1860’lı yıllarda yıldızı parlayan Cevdet Paşa’ya
birçok üst düzey görev ve pâyeye verilmiştir. Şüphesiz
bunların en büyüğü Anadolu Kazaskerliği idi.
Şeyhulislâmlığa doğru hızla giden bu yürüyüş,
rakipleri tarafından usûlünce engellendi. Onun,
yürüyüşüne ilmiyede değil, mülkiyede devam
etmesi istendi. Öyle de oldu. Kazaskerlik vezârete,
efendilik paşalığa tahvil edildi.

1866’daki Halep Valiliğini, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye
Başkanlığı, onu da Adliye Nâzirliği takip etti. Ama
bunlardan daha önemli bir görev, onun ismiyle
bütünleşen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti’nin
başkanlığı oldu. Orada da siyâsî oyunlar birbirini
takip etti. Görevden alınarak Bursa Valiliğine tayin
edildi. Kısa bir süre sonra eski görevine döndü.
Önce Evkaf Nâzırı, sonra Maârif Nâzırı oldu.
Maârif Nâzırı iken ders kitapları konusuna eğildi.
Üç tanesini bizzat yazdı ve her biri 15.000 adet
basıldı. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kavâid-i Türkiyye, (İstanbul, 1292).

Mi’yâr-ı Sedâd, (İstanbul, 1293): Oğlu Ali Sedâd
için kaleme alınan ilk Türkçe mantık kitabıdır.

Âdâb-ı Sedâd, (İstanbul, 1294): Tartışma usûl ve
âdâbıyla ilgilidir.

² age. 94.

³ age. 59-60.

⁴ bkz. Zeki Arkan, “Târîh-i Cevdet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2011, XV: 75-77.

⁵ Söz konusu eser, Seyit Ali Kahraman tarafından kısmen sadeleştirilerek *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi* adıyla dört cilt halinde basılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi*, der. Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019).

⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Ma’rûzat*, sade. Yusuf Halaçoğlu, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980).

Bu iki eserle ilgili *Osmanlı Müellifleri*'nin yazarının kanaati şöyledir: "Acizâne fikrime göre mekteplerde mantık ve münâzara usûllerine dair bu eserlerden fazlası lüzumsuzdur."⁷

Adliye Nâzırı iken adliye teşkilatının eksiklerini tamamladı. 1880'de açılan Mekteb-i Hukuk'ta Usûl-i Muhâkeme-i Hukûkiyye, Belâgat-i Osmaniyye ve Ta'lim-i Hitâbet derslerini okuttu.

Ahmet Vefik Paşa'nın başvekil olması üzerine 1882'de Adliye Nâzırlığından ayrıldı. "Mecâlis-i Âliye Memuriyeti" ile kitaplarıyla baş başa kaldı. Yıllar içinde eserlerinde savunduğu fikirlerle ilgili hususları yeniden ele aldı; bir başka ifade ile eserlerini, yapılan tenkitler ışığında ikmal etti. Yazma halinde olan bazı eserleri İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığındadır. Diğer bazı eserleri ise şunlardır:

1. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, (İstanbul, 1915).⁸ İsminden anlaşılacağı gibi peygamberler tarihidir. Hz. Peygamber'e daha geniş yer ayrıran eser, Emeviler, Abbasiler, Müslüman Türk Devletleri tarihini 1439 yılına kadar anlatır. Tam şekli, kızı Fatma Âliye'nin kontrolünde 1915 tarihinde 12 cüz halinde neşredilmiştir. Bursalı Mehmed Tahir'e göre "adeta sehl-i mümteni kabilinden" olan bu eserle ilgili olarak Ahmed Hamdi Tanpınar'ın değerlendirmesi şöyledir:

Cevdet Paşa, Kıyas-ı enbiyâ'da ve bilhassa bu kitabın Peygamber'in hayatına ait olan kısmında nesrinin kemal noktasına varır. Türkçe'de Mevlid'den başka hiçbir kitap bu kadar herkesin dilini konuşuyor hissini bırakmamıştır. Bununla beraber her ikisinin sırrı sadece lugatta değildir. Kıyas-ı enbiyâ, Tazarunâme'den XVIII. asır, XIX. asır muharrirlerimize kadar Türk nesrinin bütün tecrübelerini kendinde toplar. Ben gerek devrinde ve

gerek ondan çok sonra, Türkçe'ye bu kadar hakkıyla sahip başka bir üslûb tanımıyorum.⁹

2. *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, (İstanbul, 1307): Fransızca'ya çevrilmiştir.

3. *Kavâid-i Osmaniyye*, (İstanbul, 1303): Türkçe'de yayınlanan ilk gramer kitabı olma özelliğini taşımaktadır. Almanca'ya tercüme edilmiştir.

4. *Mecmua-i Âliye*: Kızı Fatma Âliye Hanım'a okuttuğu hikmet, felsefe, ilm-i ruh, matematik, geometri, astronomi vb. ilimlere ait ders notlarını içermektedir.

5. *Mukaddime Tercümesi*: Pirizâde Mehmed Sahib Efendi'nin eksik bıraktığı altıncı bölümün tercümesidir. İki cildi Pirizâde'ye, bir cildi Cevdet Paşa'ya ait olmak üzere Bulak ve İstanbul'da basılmıştır.

6. *Beyânü'l-unvan*, (İstanbul, 1273): İslâm ilimleri metodolojisi ile ilgilidir.

7. *Ma'lumât-ı nâfia*, (İstanbul 1279): Rüşdiye mektepleri için yazılmıştır.

8. *Eser-i ahd-i Hamidî*, (İstanbul, 1309): İbtidâî mektepleri için kaleme alınan bir ilmi-hal kitabıdır.

9. *Hilye-i saâdet*, (İstanbul, 1304).

10. *Hulâsatü'l-beyân*, (İstanbul, 1303): Kur'an-ı Kerim'in toplanması ile ilgili Arapça bir eserdir. Ali Osman Yüksel tarafından *Muhtasar Kur'an Tarihi*¹⁰ adıyla tercüme edilmiştir.¹¹

11. *Takvimü'l-edvâr*: Hicrî, Şemsî takvim ile ilgilidir. Müellifin, bu eserle ilgili olarak söy-

7 bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. Yekta Saraç, (Ankara: TÜBA Yayınları, 2016), I: 75.

8 Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, nşr. Mahir İz, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1972).

9 1291 yılında basılan *Kıyas-ı enbiyâ*'nın Pertevniyal Valide Sultan'a takdim edilmesi ile ilgili *Tezkire*'de bilgi vardır. bk. Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 40-Teimme*, 126-127.

10 Ahmet Cevdet Paşa, *Muhtasar Kur'an Tarihi*, çev. Ali Osman Yüksel, (İstanbul: Hamaloğlu Yayınları, 1975).

11 *Tezâkir*'in son cildinde hayatıyla ilgili bilgi verirken eserlerinin hazırlanma sebepleri, merhaleleri, hazırlanma yerleri ile ilgili bilgi, yeri geldikçe detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

lediği şu cümle önemlidir: “..Herkesin anlayacağı surette bir risale yazıp Takvîmu’l-edvâr tesmiye ettim ve ‘lisân-ı Türkî ilim lisanı olamaz’ diyenlere lisanımızın her şeye kâbil olduğunu ve bu lisan ile her fenden güzel eserler yazılabileceğini tasdik ettirdim.”¹²

Ahmet Cevdet Paşa’yı, eserlerini ve fikirlerini, yöneticiliğini ve mücadelesini, artılarını ve eksilerini, sevenlerini ve sevmeyenlerini usta bir kalemden okumak isteyenler, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Edebiyat Üzerine Makaleler*¹³ isimli eserine başvurmalıdır. İsteyenler ayrıca Paşa’nın kızı Fatma Âliye Hanım tarafından kaleme alınan, yeni harflere de aktarılan *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* isimli eserini de mütalaa edebilir.¹⁴ Ümit Meriç’in sosyoloji anabilimdalında yaptığı doktora tezi de onunla ilgilidir: *Cevdet Paşa’nın Cemiyet ve Devlet Görüşü*.¹⁵

Cevdet Paşa, 26 Mayıs 1895’te Bebek’teki evinde âlem-i cemâle intikal etmiş ve Fatih Sultan Mehmet Türbesi’nin haziresine defnedilmiştir.¹⁶ Kendisiyle ilgili, 1995’te İstanbul’da, 2021 tarihinde de Bursa’da birer sempozyum tertip edilmiş ve bildiriler basılmıştır.

Vefatına Tarih¹⁷

İlim, irfan sanatta bir beyefendi
Yönetim ve hukukta bir beyefendi
Altı ciltlik Mesnevî ile söyledim:
“Mesnevîhan Ahmed Cevdet Beyefendi”¹⁸

12 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 40-Tetimme*, 110.

13 bkz. Ahmed Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1977), 196-206.

14 bkz. Fatma Âliye Hanım, *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018).

15 bkz. Ümit Meriç, *Cevdet Paşa’nın Cemiyet ve Devlet Görüşü*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1975).

16 bkz. Yusuf Halaçoğlu ve M. Akif Aydın, “Cevdet Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993, VII: 443-450.

17 Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmaniyye* isimli eserinde Ebced ile tarih düşürme konusuna, “San’at-i Tarih” başlığı altında genişçe yer vermiştir. bk. Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmaniyye*, haz. Mehmet Gümüşkılıç, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), 209 vd.

18 Bu tarihi düştüğümde Cevdet Paşa’nın *Beyefendi*

Ahmed Cevdet Paşa’nın Mesnevîhanlığı

Burada dikkatinize sunmak istediğim bölüm, onun mesnevîhanlığı ile ilgili bilgileri ihtiva eden, kültür dünyasına, kısmen tekke-medrese tarihine de ışık tutan satırlardır. Gençlik yıllarında İstanbul medreselerinden/müdürrislerinden âzamî derecede istifade etmek için nasıl gece gündüz çalıştığını, uykusuzluk ve yorgunluk sebebiyle hastalandığını, nihayet “eyyâm-ı tatil” diye bir şey olduğunu anlattıktan sonra sözü Dârulmesnevî’ye ve mesnevîhânlık konusuna getirmektedir.¹⁹

...Fakat hem teneffüs etmek ve hem de Fârisi öğrenmek üzere eyyâm-ı tatilde Çarşambapazarı civarında vâki Murad Molla Tekyesine²⁰ devamla başladım. Ol vakit İstanbul’da iki meşhur Mesnevîhân vardı. Biri Hoca Hüsameddin Efendi,²¹ Küçük Mustafa Paşa’da *Mesnevî-i şerif* okuturdu. Hüsn-i zann-ı enâma mazhar bir pir-i rüşen-zamîr olup ricâl u kibardan pek çok zevât ona mutekid idi. Her taraftan ve her sınıftan nice zevât onun dersine müdâvemet ile nutkunu nimet ve nasihatini ganimet bilirlerdi. Bazan biz dahi gidip takrir-i dil-pezirini istimâ ederdik. Badehu Eyyûb-i Ensârî semtine nakl-i ikametgâh edip âhir-i ömrüne kadar orada ikamet eyledi.

redifli gazelinden haberdar değildim. Reşidpaşazâde Ali Gâlib Beyefendi’nin bir iltifatnâmesine cevap olarak yazılan sekiz beytin ilk ve son beyti şöyledir:

Hoş geldi kerem-nâme-i Gâlib Beyefendi
Her bendeye lutfetmeğe râgıb Beyefendi

...

Bir vakt-i mübârekde erişti bana Cevdet
Ferhunde peyâm-ı Ali Gâlib Beyefendi

bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi*, 27.

19 Aşağıda verilen alıntı içindeki dipnotlar bize aittir.

20 Geniş bilgi için bk. M. Baha Tanman, “Murad Molla Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2020, XXXI: 187-188.

21 Mehmed Emin Kerkükî’nin yanında Bursa’da yetişen Hüsameddin Efendi’nin şahsiyetini gösteren Mehmet Akif, “Hüsam Efendi Hoca” şiirini yazmıştır. 1927’de vefat eden Hasirîzâde Tekkesi Şeyhi Elif Efendi, mürşidi için *Tenşitu’l-muhibbin Menâkıb-ı Hâce Hüsameddin* adıyla bir eser yazmıştır.

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Efendi²² onun telâmizindendir.

Diğeri Çarşamba kurbunda Murad Molla Tekyesi poştınışini Mehmed Murad Efendi olup eyyâm-ı muayyenede *Mesnevî-i şerif* okutur ve eyyâm-ı sâirede sabahdan akşama kadar mütenevvi dersler verir idi. Tekyesi bayağı bir Dârulfünûn idi. Burada her nevi ulûm u maârif tahsil olunurdu. Kendisinin akdem-i şâkirdânı olan Hafız Tevfik Efendi dahi burada hücrenişin olup müracaat edenlere Fârisi tedris eylerdi. Bu dergâha ricâl ü kibardan nice zevât gelip gider ve karib u baîd mahallerden pek çok şâkird gelip ahz u istifade eder idi. Ben dahi boş vakitlerimi burada tahsil-i maârif sarf eylerdim. Ve bazen dahi Şevket ve Urfî divanlarını okumak üzere şâir-i meşhur Fehim Efendi'nin Karagüm-rük'teki konağına giderdim.

Fehim Efendi *Tefsir-i Kevâkib* sahibi Ferruh Efendi'nin²³ terbiye-kerdelerinden olup, Arabî'de çendân kuvveti yok ise de a'lâ Fârisî bilirdi ve güzel şiir söylerdi. Zürefâdan feylosof meşrep bir zât-ı meâl-i simât idi. Masrafını irâdına uydurmuş, hanesine çekilmiş kendi âleminde yaşar, gelip giden züvvâr ile görüşür ve devâvin-i Fârisiyye okutur idi. Bu cihetle dairesi mecma-ı urefâ ve zürefâ idi. Mukeddema memuriyetle taşralarda pek çok dolaşmış olduğu cihetle umûr-i dâhiliyeye vâkîf olduğu gibi Ferruh Efendi'nin dairesinde büyümüş olduğundan umûr-i ecnebiyyeye dahi âşina olduğuna mebni meclisinde gâh

maârifte dair sözler söylenir ve gâh mesâil-i politikıyyeden bahs olunur idi.

Vaktiyle Fehim Efendi'den Fârisî okumuş olan şâir-i meşhur Safvet Efendi de ol esnada Fatih civarında bir hânede mukîm olduğundan onunla dahi görüşüp şi'r u inşâya dair musahabet olunurdu. Bu vesileler ile şi'r u inşâya dahi heves u rağbet ve gürûh-i üdebâ ve küttab ile üns ü ülfet eyledim. Bu cihetle ara sıra şiir söyledim. Lakin söylediğim şiiri kendim de beğenmez idim ve sülûs ve nesih yazılarından izin aldığımında verilen Vehbî mahlasıyla tahallus eylerdim...

Ol vakit Fatih civarında pek çok ulema ve fudala olduğu gibi Fatih'ten Sultan Selim'e ve bir taraftan Karagümrük'e kadar bu arada pek çok erbab-ı şi'r u inşâ var idi ve Çarşambapazarı'nda Papasoğlu Medresesinin karşısında Vaki Konağında sâkin olan Kuşadalı İbrahim Efendi²⁴ ol asrın en büyük âdemlerinden zâhir u bâtını mâmûr bir zât idi. Büyük küçük pek çok kimseler kendisinden ahz-ı dest-i inâbetle ona mürid olmuşlar idi. Vüzerâdan ve ricâlden pek çok zevât konağına gelip huzuruna girmek üzere sofada nevbet beklerler idi. Sûfiyye mesleğine sâlik olmadığımız halde biz de komşuluk hasebiyle gidip görüşürdük ve en büyük hocaefendilerden halledemediğimiz şübuhâtı ondan istikşaf ile hallederdik. Ulûm-i âliyeden ve alelhusus tefâsirden hangi mebhas açılrsa fevkalâde tetkik eyler ve hâtırlara gelmedik nüket ü mezâyâ söyler idi. Murad Molla şeyhinin siğar u kibardan pek çok müridi olup ancak kendisi munsif bir zat olduğuna mebni müridleri içinden ciddi bir sâlik zuhur ettikte: "Bu bizim işimiz değildir" deyu onu Hafız Tevfik Efendi vasıtasıyla Kuşadalı'ya gönderirdi.

Bâlâda ulema sırasında ismi mezkûr olan Hafız Seyyid Efendi dahi gayet âbid ve zâhid bir zat olmağla ona dahi nice zatlar mutekid olup

22 bkz. Bayram Ali Kaya, "Osman Selâhaddin Dede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2019, Ek-2: 378-379.

23 İlim, fikir ve sanat adamlarıyla birlikte Beşiktaş'ta bulunan evinde yaptığı sohbetlerle tanınan Ferruh Efendi, 1826 yılında yasaklanan Bektâşîlik sebebiyle muhalifleri tarafından o gün için en büyük suçla suçlanarak "Bektâşîdir" gerekçesiyle sürgününe karar aldırılmıştır. Araya giren dostları, "Tefsir yazıyor, İstanbul'da kalması lazım" gerekçesiyle sürgünün Kadıköy'e çevrilmesini sağlamıştır. bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1988), I: 116.

24 Geniş bilgi için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Efendi*, (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1981).

mehâm-i umurda istihâre ettirirlerdi. Hatta Damad-ı şehriyârî Said Paşa'nın ettirdiği istihâre karibu'l-ahdde aynıyle zuhûra gelmiş olduğundan Hoca Efendi'ye pek çok ikram etti ve Çarşambapazarı civarında kendisine bir de hane alıverdi ve kendisini tehhül ettirdi. Hafız Seyyid Efendi ise sûfiyye mesleğini inkârda mutaassıb olup hatta Kuşadalı gibi meşâyih-i sûfiyyenin müridlerine telkin eylediği rabita, şeyhin suretini zihnine alarak ona teveccüh demek olduğundan bunun şirk-i celi olduğunu isbat için bir risale telif eyledi. Ve Kütüb-i Fârisiyyeye: "Kızılbaş kitapları" der ve Murad Molla şeyhini Şî ve sapık deyu zemmeylerdi. Şeyh Efendi dahi onu: "Kaba sofı ve zâhid-i huşk" deyu kadhederdi.

Ben ikisinden dahi tederrüs eylediğim cihetle böyle yekdiğere münâkız sözler işitirdim. Mamâfih, Şeyh efendi kadirşinas bir zat olduğuna mebnî Hoca efendiye îânede kusur etmezdi. Çünkü Hoca Efendi pek fakir olduğundan kitap alacak akçesi yok idi. Bir derse başlayacak olsa istiâre-i kütübe muhtac idi. Şeyh efendi ise ona lazım olacak kitapları evvelce tedârik ederek Hafız Tevfik Efendi vasıtasıyla ona isâl eylerdi. Sanki aleyhinde kullanmak için Hoca efendiye birçok esliha verirdi.

Dekâyık-ı hikemiyye ve kelâmiyye ile meşgul olduğum sırada o türlü mücadeleler dahi işitmekle münazaanın aslını anlamak üzere kütüb-i sûfiyyeyi ve alelhusûs Muhyiddin İbn Arabî hazretlerinin telifatını mütalaaya dahi hayli evkâtımı sarfettim. Elhâsıl Fatih semtinde ol vakit ulûm ve maârifeye dair bahisler cereyan eylediği sırada böyle zâhir ve bâtın mücadeleleri dahi eksik değil idi. Şimdi ne o var ne bu var. O zevâtın cümlesi âlem-i bahs u cedeli terk ettiler. Hep yerlerini boş koyup gittiler. Kâşki bir Murad Molla Şeyhi olaydı da onu zemim edecek bir de Hafız Seyyid bulunaydı.

Murad Molla şeyhi, Katar şeyhlerinden²⁵ olup sırasıyla Sultan Ahmed Cami-i Şerifi vaizi olmağla Cuma günleri bu camide vaaz ederdi ve mâni zuhûrunda bilvekâle Hafız Tevfik Efendi'yi ve bazen Fakir'i gönderirdi. Vâizlik benim mesleğim olmayıp sinnim dahi çendan buna muvafık olmadığı ve vâizlere mahsus bol yenli cübbe mizâcına hoş gelmediği halde Şeyh Efendi'nin hatırı için bazen onun cübbesini giyip ve Sultan Ahmed Camii kürsüsüne çıkıp nâsa va'z u nasihat eylerdim...

Murad Molla şeyhi epeyce servet sahibi olup tekyesinin tayyârâtı dahi ziyade idi ve hayyir bir âdem olup eline geçen paraları umûr-i hayriyyeye sarfederdi. Bu cihetle tekyesi civarında hâlâ mevcut olan Dârulmesnevî'yi inşa eyledi²⁶ ve 1260 senesi Muharreminin 9. günü²⁷ onu küşâd ettikte teberrüken Sultan Abdülmecid Han hazretleri teşrif buyurdu. Ol gün Şeyh Efendi eski şâkirdânına icazet verdiği sırada ben dahi *Mesnevî-i şerif*'ten²⁸ icâzet aldım ve onunla beraber *Kaside-i Bür'e* ve *Hizbü'l-bahr*²⁹ okumağa dahi ondan mezun oldum.³⁰ Ondan sonra her sene Muharrem'in

25 Cuma günleri namazdan sonra, o gün Arapça olarak okunan hutbenin konusu etrafında vaaz eden, İstanbul'un saygıdeğer şeyh efendilerine verilen isim. Katar Şeyhleri adını alan bu sûfiler sırayla şu camilerde vaaz ederek nihayet Ayasofya Kürsi Şeyhliği ünvanını alırlardı: Eyüp, Sultan Selim, Fatih, Bayezid, Süleymaniye, Sultan Ahmed ve Ayasofya.

26 Tarihçesi hakkında bkz. M. Baha Tanman, "Mesnevîhâne Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2004, XXIX: 334-336.

27 18 Ocak 1845.

28 *Mesnevî*'nin 7. cildi meselesiyle ilgili değerlendirmeleri için bk. Ahmet Cevdet Paşa, *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi*, 228.

29 XIII. yüzyılda Mısır'da yaşayan Bûsîri tarafından kaleme alınan *Kaside-i Bür'e*, Hz. Peygamber'le ilgilidir. Bütün dünya dillerine çevrilecek kadar geniş bir şöhrete sahip olmuştur. bkz. Mahmut Kaya, "Kasidetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2001, XXIV: 568-569. *Hizbü'l-bahr* ise Şazeliyye'nin Piri Ebu'l-Hasan Şazeli'ye nisbet edilen bir duadır. Bütün tarikat mensuplarınca bilinir ve okunur.

30 *Mesnevî*'yi tercüme ve şerh eden Sivas Valisi Abidin Paşa'nın 1. cildi Cevdet Paşa'ya göndermesi üzerine

dokuzunda Dârulmesnevi’de mersiye okunmak âdet olmuştur. Dokuzuncu gün tayin olunması dahi her sene Muharrem’in onuncu günü Koca Mustafa Paşa dergâhında mersiye okumak âdet olduğu cihetle iki mersiye bir güne gelmemek içindir.

Ol devirlerde ne güzel günler göndüm. Ne tatlı ömür sürdüm. Her dem ferâğ-ı hâtır ile safâ-yı derûn bana hemdem idi. O âlem ne güzel âlem idi...

Murad Molla Dergâhına tereddüdüm münasebetiyle hangi tekyeye varsam riâyet bulurdum. Alelhusûs Mesnevîhân olduğum cihetle Mevlevî dergâhlarında muhterem olurdum ve bazen geceleri dahi Galata Mevlevîhânesi’nde kalırdım ve şî’r u inşâda mümâresem olduğundan ketebe-i aklâm ve bazı ricâl u kibar ile ülfet ve muârefe peyda etmiş idim.³¹

Doğumunun 200. yılında âlim, ârif ve yöneticimiz Ahmet Cevdet Paşa’yı rahmetle anarız.

Kaynaklar:

- Ahmet Cevdet Paşa. *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi*. der. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- , *Belâgat-i Osmaniyye*. haz. Mehmet Gümüşkılıç. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- , *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*. nşr. Mahir İz. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- , *Ma’rûzat*. sade. Yusuf Halaçoğlu. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- , *Muhtasar Kur’ân Tarihi*. çev. Ali Osman Yüksel. İstanbul: Hamaloğlu Yayınları,

yazdığı uzun bir Cevabnâme’de esas olarak Mesnevî’nin 7. cildi meselesini tartışırken Murad Molla Tekkesi ile olan alışverişine de temas etmiştir. bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi*, 228 vd.

31 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 40-Tetimme*, 12-17.

1975.

---, *Tezâkir 40-Tetimme*. haz. Cavit Baysun. Ankara: TTK Yayınları, 1967.

Arkan, Zeki. “Târîh-i Cevdet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2011, XV: 75-77.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. Yekta Saraç. Ankara: TÜBA Yayınları, 2016.

Fatma Âliye Hanım. *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.

Halaçoğlu Yusuf ve Aydın, M. Akif. “Cevdet Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993, VII: 443-450.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1988.

Kaya, Bayram Ali. “Osman Selâhaddin Dede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2019, Ek-2: 378-379.

Kaya, Mahmut. “Kasîdetü’l-Bürde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2001, XXIV: 568-569.

Meriç, Ümid. *Cevdet Paşa’nın Cemiyet ve Devlet Görüşü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1975.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kuşadalı İbrahim Efendi*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1981.

Tanman, M. Baha. “Menevîhâne Tekkesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2004, XXIX: 334-336.

---, “Murad Molla Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2020, XXXI: 187-188.

Tanpınar, Ahmed Hamdi. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1977.